

TRAGOVI NODILOVE RE/KONSTRUKCIJE
»STARE VJERE« U KONTEKSTU NARODNOGA
PREPORODA U DALMACIJI

Suzana Marjančić

UDK: 930Nodilo, N.

Članak daje pregled uloge Natka Nodila u narodnom preporodu u Dalmaciji gdje se i njegova *Stara vjera Srba i Hrvata* (1885. – 1890.) može promatrati u kontekstu političkoga programa ujedinjenja Dalmacije s Banskom Hrvatskom. Naime, naslov njegove studije ujedno pokazuje i njegov politički program kao narodnjaka, smatrajući da uži cilj hrvatskoga narodnoga preporoda u Dalmaciji mora biti sloga Hrvata i Srba (usp. Ravlić 1969a: 259). U članku »Tko o svadbi, tko o bradvi« Nodilo je otvorio polemiku protiv nametnutoga naziva *slavo-dalmatinski jezik* što su ga predložile austrijske vlasti i dalmatinska vlada u najavljenom *Rječniku* i *Gramatici* te se konceptom približavanja Srba i Hrvata, preko »stare vjere« Srba i Hrvata, Nodilo suprotstavljao konceptu *slavo-dalmatinskoga jezika*.

Ključne riječi: Natko Nodilo; narodni preporod u Dalmaciji; *Stara vjera Srba i Hrvata*

»Na Akademiji meni su krivo učinili što ne htjedoše preuzeti štampu ni trećeg ni četvrtog dijela moje 'Historije'« (Nodilo, prema Novak 1935: 114)

S obzirom na jugoslavensku, točnije južnoslavensku ideosferu kojoj je pripadao, Natko Nodilo (Split, 31. kolovoza 1834. – Zagreb, 21. svibnja 1912.) nastojao je dokazati kako je realno govoriti o zajedničkoj podlozi i osnovici srpsko-hrvatske mitologije/*stare vjere*, premda je zagovarao model posebne i kasnije doseobe Hrvata, ali ne pristajući uz ideologem izdvojenog kroatizma, kao što ni njegov koncept južnoslavenstva nije pripadao unitarnom jugoslavenstvu (Stančić 1980: 224). Nodilova koncepcija južnoslavenstva po ulozi i posljedicama bila je, kako ističe Ivo Petrinović, »nacionalna ideologija jer je objektivno odigrala ulogu razvijanja nacionalne svijesti kada se ona počela konstituirati i kada je njezinu formiranju u Dalmaciji zaprijetila opasnost od ugroženosti«, a pritom je njegovo shvaćanje južnoslavenstva »bilo po osnovnim nazorima bliže ilirizmu nego koncepciji kasnijeg unitarnog jugoslavenstva jer se od te koncepcije razlikovao po osnovnoj zamisli i drugačijoj povijesnoj uvjetovanosti« (Petrinović 1984: 54).

Nodilo je prihvatio model kasnije doseobe Hrvata, o kojoj izvješćuje Porfirogenet, no nije pristao uz ideologem izdvojenoga kroatizma (Katičić 1993: 262). Navedenim su inducirana dva modela tumačenja seobe Hrvata/Slavena – model kroatističkog slavizma (ideologem kroatizma) nasuprot modelu čistog slavizma (ideologem slavizma): »No model posebne i kasnije doseobe Hrvata prihvaćali su i takvi historičari koji nisu pristajali uz ideologem izdvojenog kroatizma«, što je upravo činio Nodilo (ibid.). Nodilo prihvaća Porfirogenetov izvještaj gdje je diferencirao doseljenje i osvajanje Avara i Slavena, koji su uništili rimski red u Dalmaciji i »razorili Salonu«, od kasnijega doseljenja Hrvata koji su pobijedili Avare (ibid.: 261). Ukratko, Nodilo je prihvatio model kroatističkoga slavizma i njemu suprotan ideologem slavizma.¹

¹ Primjerice, ponekad je u njegovoj re/konstrukciji južnoslavenske stare vjere (koncept između mitologije i religije), s naglaskom na staroj vjeri Srba i Hrvata, moguće iščitati politički mit, npr. prilikom određenja junijskoga Sunca Nodilo ulazi u politički etnomit Kosovske bitke (Vidovdan), kada je »ustupilo orlovo Sunce« (Nodilo 1981: 360), upisujući u zodijački kotač Pavla Ustupčića/Orlovića s obzirom na to da Orlovića Pavla nalazimo na »veličajnom razboju kosovskom« kojega *pričešćuje vinom i hljebom* Kosovka djevojka (usp. Marjanić 2022: 330). Ili, primjerice, još jedno Nodilovo upisivanje političkoga mita u »staru vjeru«: Kastor, smrtnik koji *pada u boju*, i Poluks (Polideuk), koji su naročito štovani u Sparti i Rimu (Nodilo 1981: 125–126), objavljuju se u uštapu toplih godišnjih dana te njihov mitski *svetac*, svetkovina *pada* na 15. *julij*, a s njihovom blizanačkom teoksenijom Nodilo (1981: 134) povezuje matricu političkoga folklora Vidovdana (1389).

Viktor Novak navodi kako je Nodilo u pismu nećaku Dušanu Manderu (25. ožujka 1912.; Nodilo umire u svibnju iste godine) napisao kako će se latiti drugog popravljenog izdanja *Religije* koja je, podsjećam, prva mitološka studija/pokušaj re/konstrukcije južnoslavenske mitologije. Nodilovim riječima:

Ja nisam tvrdo obećao, već sam tek rekao, da je prilika, e ću se toga posla latiti. Ne učinim li ništa, jednako ostaje činjenica, da su poneki poštovaoci onog mojeg rada iskazali meni čast za koju sam im vrlo zahvalan. Advokatsko pitanje vlasništva 'Religije' ne dava mi brige. Na Akademiji meni su krivo učinili što ne htjedoše preuzeti štampu ni trećeg ni četvrtog dijela moje 'Historije'. (Nodilo, prema Novak 1935: 114)

Riječ je o proslavi pedesetogodišnjice splitske Narodne čitaonice koja je željela obljetnicu obilježiti izdanjem »svog najvećeg tadanjeg sina, koji je udario temelje narodnom preporodu u Dalmaciji« (Novak 1935: 113). Nažalost, drugo izdanje zbog smrti autora (u doslovnoj realiziranoj metafori Barthesova eseja) nije se ostvarilo, no dogodilo se izdanje iz 1981. godine (izdanje splitskoga Logosa) kao i izdanje beogradske izdavačke kuće MVCT iz 2004. godine koja je učinila bitan izdavački korak s obzirom na to da uređuju izdanje Nodilove studije s novim unosom i prijelomom teksta, a pritom su unijeli i sve izmjene i dopune koje je Nodilo ispisao u »Isprawkama i dopunama«. Na samom kraju uredničke napomene MVCT navodi: »Izmene formata, velik broj fusnota, kao i prepravke, sigurno su ponegdje dovele i do pogrešaka koje usprkos pažljivom, gotovo jednogodišnjem radu, nismo mogli izbjeći. Bićemo zahvalni čitaocima da nam na njih ukažu.«

Pjesmu *Kosovka djevojka* (Karadžić II, 50) Nodilo interpretira figurom niktomorfne *Zore* (Nodilo 1981: 135), a Milana Toplicu i Ivana Kosačića – u okviru blizanačke mitologije (usp. Marjanić 2022: 205; Čolović 2017: 12).

POLITIČKI PROGRAM REKONSTRUKCIJE »STARE VJERE« SRBA I HRVATA

U usporedbi sa suvremenim rekonstrukcijama hrvatskoga panteona »stare vjere« (usp. Vitomir Belaj i Radoslav Katičić), koji polaze od Nestorove *Kijevske kronike* (*Povijest o minulim vremenima*, nastala oko 1113.), a na temelju semiotičko-filoloških istraživanja Vjačeslava Vs. Ivanova i Vladimira N. Toporova, Natko Nodilo, kao prvi naš mitolog, u smislu rekonstrukcije »stare vjere« Srba i Hrvata krenuo je od Helmoldove *Kronike* (*Chronica Slavorum*, nastala oko 1170.), i to na tragu *solarne mitološke* teorije Friedricha Maxa Müllera (usp. Müller 1997., 1997a) i *meteorološke mitološke* teorije Adalberta Kuhna i Wilhelma Schwartza).² Odabirom Svantevida kao vrhovnoga slavenskog božanstva koje je bilo štovano u Arkoni na Rujani (Rügen) te Žive kao vrhovne slavenske boginje koja je bila štovana kod Polabljana, u okviru duoteizma sjedinjuje dva »različita« panteona Baltičkih Slavena – panteon Rujanaca i polapski panteon. U svom prethodnom istraživanju (usp. Marjanić 2022.) pokazala sam zbog čega se kao historik³ i mitolog Nodilo opredijelio za navedeno izvorište kao polazište rekonstrukcije »stare vjere« Srba i Hrvata kao što sam i ponudila kritičko propitivanje njegove re/konstrukcije mitske matrice »stare vjere« Srba i Hrvata (prvotan naslov studije glasio je *Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog*, ob. 1885–1890.) koje je moguće rastvoriti detekcijom *povjesničara historije* – »Mnogi koji su bili zbunjeni pa i impresionirani Nodilovim izlaganjima izvlačili su se konstatacijama da je to djelo znanstvena fantazija« (Antoljak 1992: 367). Naslov njegove studije ujedno pokazuje i njegov politički program kao narodnjaka,

² Nodilova studija može se podijeliti na dvije veće cjeline; nakon što završava religiju *vidila* i Sunca (*vidovna* i solarna mitologija), u »drugom« dijelu bavi se Gromovnikom/Perunom, *Ognjem*, vilama (meteorološka mitologija), *religijom groba* (antropologijom smrti) i Mjesečevom/lunarnom mitologijom. Peti dio svoje studije pod nazivom »Momir i Grozda, pa Sunce kroz godinu« okvirno završava autotematizacijski, upućujući na to kako navedenim poglavljem (»knjigom«) završava *religiju vidila i sunca* te kako slijedi *knjiga* koja će biti »druga i zadnja« (Nodilo 1981: 379).

³ Za njegovu historijsku metodologiju Duško Kečkemet ističe socijalnu dimenziju što pokazuje Nodilovo uvodno predavanje o historiji na Sveučilištu gdje naglašava kako su klasični historičari proučavali samo junake i njihova djela, a nova historija mora proučavati i narod – »jauk u kolibama« i »zadimljene tvornice« (Nodilo, prema Kečkemet 1999: 69).

smatrajući da uži cilj hrvatskoga narodnoga preporoda u Dalmaciji mora biti sloga Hrvata i Srba (usp. Ravlić 1969a: 259).

Određujući Svantevida kao vrhovno slavensko božanstvo (*deus deorum*), Nodilo je inducirao i vlastitu *hibridnu* mitološku teoriju – *vidovni* mitologizam. Nodilovo određenje Vida/Svantevida kao vrhovnoga slavenskog božanstva, pa time i vrhovnoga božanstva južnih Slavena, može se upisati i u njegovu ideosferu/politički folklor, s obzirom na Kosovsku bitku (15. lipnja 1389. po julijanskom kalendaru, odnosno 28. lipnja), Kosovo polje kao topos srpskog etnonacionalnog mita, a u Nodilovo doba i kao topos imaginarnog *jugomita*. Ipak, u *Historiji srednjega vijeka za narod hrvatski i srpski. Knjiga III. Varvarstvo otima mah nad Bizantijom, do smrti cara Heraklija (566–641)* (1905.) Nodilo upućuje na to kako su poganski Hrvati i Srbi štovali svijetloga ratobornog Vida⁴ i gromovnoga Peruna.

Prema topografskim podacima Nodilo zaključuje da je Sutvidova religija bila izrazito jaka kod Hrvata (Nodilo 1981: 51). Tako ipak uspostavlja neko razgraničenje između Hrvata i Srba prema religiji/mitologiji – staroj vjeri. Navedenoj razlici pronalazi potvrdu u čestici *sut* teonima Sutvid; forma *sut* za *svet* je hrvatska osobina, što iščitava u hrvatskim toponimima, a osobito u području Biograda i u splitskoj okolici: »Sukošan (sveti Kasijan), Supetar, Sutivan, Sustipan, Sućurac (sveti Juraj), a i dalje u Primorju ih nalazimo kano Sutvid, Sućekla (sveta Tekla), Sutvara (sveta Vara), Sutomore, Sutorman (?). U našem istoku, ovakvih imena mislim da nema« (Nodilo 1981: 51). Nadalje, traga za Vidovom toponimijom; vilovno i pričajno brdo Viter, neretvansko selo Vid... Pritom upućuje na povezanost Dubrovnika s kultom sv. Vida. Isto tako, navodi i usmenoknjiževne pjesme koje tematiziraju mitsku planinu Vitor iz koje je granulo trojno sunce (Karadžić I, 78; *Opet tada*); postavljjajući poveznicu sa Svantevidovom Arkonom koja je bila sagrađena na mjestu *Vitor* (Saxo Grammaticus [Knjiga XIV, poglavlje 39], svjedoči kako je Svantevidova Arkona bila sagrađena na jednom otočiću koji

⁴ Lujo Marun, kao pionir i utemeljitelj hrvatske arheologije, pridodaje i arheološke potvrde pri rekonstrukciji južnoslavenske mitologije kako bi se potkrijepila »navedena zadaća prof. Nodila«, zaključujući svoju kratku arheološko-mitološku raspravu određenjem kako »bi nam izkopine to bolje potvrdile moje uvjerenje, kako na njima imamo čitavu evoluciju štovanja poganskoga Svantevida u onu kršćanskoga Sv. Vita« (Marun 1897: 77). Na tragu Nodilove studije npr. Ivan Mužić (2007.) traga za ostacima kulta pretkršćanskoga boga Vida (Svantevida) na teritoriju Hrvatske.

se zvao Withora), te napominje da staroslavenska riječ *vitati* otkriva značenje *habitare*, i time bi riječ *Vitor* mogla značiti i »Vidov stan« (Nodilo 1981: 37), s čime povezuje nazive *Vitor*, *Viter*. Za Biokovo i brdo Sutvid navodi da se nalazilo na zemlji stare Poganije (Nodilo 1981: 37). U »Ispravicima i dopunama« bilježi da se na Braču, koji se nekada nalazio pod poganskim Neretvanima (Poganija), najviši vrh naziva Vidova gora (Nodilo 1981: 646). U tom *ododatnom* poglavlju, polazeći od djela *Monumenta historica episcopatus Zagrabiensis* (knjiga II, 1874) Ivana Krstitelja Tkalčića, upućuje na prisutnost crkava sv. Vida i kod hrvatskih kajkavaca između Kupe, Save i Drave (usp. Nodilo 1981: 646). Zanimljivo je da Nodilo ovdje uvodi kazivanja svoga prijatelja iz Splita (ne navodi ga imenom) te upućuje da prema tom kazivanju seljaci iz okolice Garduna, između Sinja i Imotskoga, pričaju da se na jednoj gomili, uvrh Ugljana, u ono vrijeme palila Bogu desetina te da bi onamo »starišina ponio prvine sazorilog usiva, a mlagji bi uzeli kamenja, pa kad si se sve sažgalo, tad bi ih nabacili, da vitri onaj posvećeni lug ne odnose«. Navedeni običaj Nodilo postavlja u komparativnu poveznicu sa Svantevidovim »godom« o kojemu svjedoči Helmold. Isto tako prijatelj mu je dostavio podatak da se u Splitu upravlja molitva Vidu kao hranitelju svjetlosti i čuvatelju ognjenoga sjemena – »Tamo, u podgragju Manušu, kad stopanica, kano u večer, zapreće domaću vatru za sjutradan, zapret prekrsti ožegom i rekne: 'Sveti Vide! – ti sahrani ovo sime, – da do sutra ne pogine« (Nodilo 1981: 647). Nodilo upućuje da taj svetac nije kršćanski sveti Vid koji nema poveznicu s ognjem. Isto tako navodi da u Lučcu, pored Manuša (Split), kad se posije njiva, zaziva se ploditeljja Vida riječima: »Sveti Vide! sahrani ovo sime, da ne pogine!« (ibid.). Među ostalim navodi i crkvu svetog Vida kod Omiša (Lokva Rogoznica) te da vrhunac na Dinari nosi ime Sutvid, čime još jednom toponomastičkim podacima nastoji potvrditi Svantevida kao vrhovno slavensko božanstvo (usp. Mužić 2007.).

Godine 1853. Nodilo polazi u zadarsku bogosloviju gdje se sastaje s Mihovilom Pavlinovićem, prijateljem iz splitske gimnazije, koji ga upućuje na Karadžićev *Rječnik* (1852.) i na njegove *Narodne pjesme*, i također na »prečisti izvor narodnoga štokavskoga govora u dalmatinskoga težaka« (Šišić 1919: 95), potičući ga na učenje jezika koji nije dovoljno poznao (Pavlinović 1962: 121;

Pavlinović 1936: 196).⁵ Ujesen 1956. godine nakon dovršene treće godine bogoslovije, napušta svećenički poziv i prihvaća poziv ravnatelja splitske gimnazije na mjesto pomoćnoga učitelja gimnazije (ibid.: 122). Odlazak iz sjemeništa induciran je i time što nije bio zadovoljan profesorima koji su smatrali da su unutar svoga znanja sabrali čitavu *enciklopediju znanja* (ibid.: 123). Kao suplent u splitskoj gimnaziji započeo je politički djelovati s uvjerenjem ujedinjenja jugoslavenske narodne zajednice (Grabovac 1961: 416).

Duško Kečkemet ističe kako je Hrvatski narodni preporod u Splitu, odnosno općenito u Dalmaciji (u 19. stoljeću Dalmacija je bila posebna pokrajina unutar austrijske carevine), najuže vezan uz Nodilovo djelovanje (1999: 64).⁶ U okviru nacionalnoga pokreta u Dalmaciji Nodilu je povjereno uredništvo novog lista *Il Nazionale* s hrvatskim *Prilogom k Narodnom listu* (urednik *Narodnoga lista* – Ivan Danilo), kao glasilo Narodne stranke, koji se pojavio u Zadru i ostalim dalmatinskim gradovima 1. ožujka 1862. (Grabovac 1861a: 417). *Narodni list* ima najdulju tradiciju i najjači utjecaj među zadarskim, ali i dalmatinskim novinstvom uopće. Na početku je izlazio na talijanskom jeziku i s talijanskim nazivom *Il Nazionale*, »jer je najveći dio dalmatinske inteligencije bio školovan na talijanskom jeziku, te se i na taj način željelo približiti školovanijem dijelu dalmatinske javnosti. Istovremeno, na hrvatskom jeziku je tiskan *Prilog k Narodnom listu* čija je zadaća bila širenje narodne ideje među slabije školovanim pukom. Od 1. ožujka 1862. do 27. veljače 1867. urednik je Natko Nodilo« (Bralić 2007: 746).

⁵ O đачkoj družini »Ne boj se«, koju su činili, primjerice, Mihovil Pavlinović, Luka Botić i Natko Nodilo, i koja se neko vrijeme nalazila pod utjecajem srpske nacionalne propagande Ilije Garašanina usp. Tihomir Rajčić: »U družini Nodila i Luke Botića«. *Slobodna Dalmacija*, 27. kolovoza 2001. Kako je zaboravio hrvatski jezik, Nodilo se u sjemeništu zajedno s Mihovilom Pavlinovićem, pod utjecajem ilirizma, pretplaćuje na Karadžićeve *Srpske narodne pripovijetke* i njegov *Rječnik* te pod utjecajem Vukova shvaćanja etničkih prilika na Balkanu svoj jezik nazivaju srpskim. »Srbija je bila za njih jedina nezavisna slavenska država koja će okupiti Južne Slavene. Stoga oni prihvaćaju srpsku nacionalnu ideju baš u trenutku kada je uvođenje Bachova apsolutizma dovelo bansku Hrvatsku u stanje političkog mrtvila i učinilo je neprikladnom kao središte okupljanja Južnih Slavena« (Petrinović 1984: 49).

⁶ Ivo Petrinović sustavno navodi autore koji su proučavali ulogu Natka Nodila u hrvatskom narodnom preporodu: Ferdo Šišić, Viktor Novak, Julije Grabovac, Petar Korunić (Petrinović 1984: 55). Navedenom se nizu (dakle, samo što se tiče preporoda u Dalmaciji) pridružuju Jakša Ravlić i Duško Kečkemet.

Za Dalmaciju Nodilo bilježi da »etnografski sačinjava dio slovenskog plemena, i baš mlade ili izabrane grane južnih Slavena« (*Il Nazionale*, Zadar br. 6, 19. 3. 1962.; prema Grabovac 1961a: 418). U članku »Tko o svadbi, tko o bradvi« otvorio je polemiku protiv nametnutoga naziva *slavo-dalmatinski jezik* što su ga predložile austrijske vlasti i dalmatinska vlada u najavljenom *Rječniku* i *Gramatici* te konceptom približavanja Srba i Hrvata, preko »stare vjere« Srba i Hrvata, Nodilo se suprotstavljao konceptu *slavo-dalmatinskoga jezika*.⁷ U *Narodnom listu* (broj 4, 11. ožujka 1862.) Nodilo se kritički obara (na talijanskom jeziku) na naziv slavensko-dalmatinski jezik koji je unio Zemaljski odbor, Vlada, te navodi da je Vladi bilo *smiješno* uzeti hrvatsko ime iako se njime *naš narod* služi te da je i mogla

mirne duše reći srpski. (...) Naš narod koji govori, kako smo rekli, književnim jezikom Južnih Slavena, srpskim, u kojemu još nije sabrano sve blago riječi i izraza, čist i živ govor, jednom riječju neće imati dobar rječnik ako se ne nastavi djelo koje je započeo Vuk Stefanović Karadžić a nije završio. A to znači pokupiti s narodnih usana sve riječi i sve načine kazivanja. (Nodilo 1982: 58–59)

Pogledajmo Nodilovu oporbu protiv nametnutoga jezičnoga stanja političke koncepcije *slavo-dalmatinskoga jezika*: »po porijeklu Srbi ili Hrvati, pa se kod nas i ne govori nego hrvatski ili srpski. Daklen: jezik u našim Riečnicima može samo biti *hrvatsko-srpski* ili *srpsko-hrvatski* ili *samo hrvatski* ili *samo srpski*, što u samoj stvari jedno i isto znači, ali ne nikako – slavensko-dalmatinski« (*Prilog k Narodnom listu*, br. 31, 1863, Vidaković 2001: 170).⁸ U tome smislu, dakle, negirajući koncept *slavo-dalmatinskoga jezika*, Nodilo je u svome članku »Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka« pisao da se u Dubrovniku govorilo srpski,

⁷ U polemici s Tommaseom Nodilo bilježi kako su Hrvati napustili svoj »neuglađen i neoblikovani jezik« i spustili ga na rang dijalekta (kajkavski) kako bi »uzeli onaj koji govore srbijanska plemena, među kojima nije posljednje slavensko pleme u Dalmaciji« (Nodilo 1982: 114–115). Ivo Petrinović u svojim komentarima navedene Nodilove bilješke ističe kako je riječ o Nodilovoj zabludi kao i drugih istaknutih kulturnih radnika u Dalmaciji, npr. Petra Budmanija, s obzirom na da to da su hrvatski preporoditelji za hrvatski književni jezik uzeli štokavsko ijekavsko narječje kao što Petrinović uvodi napomenu da pod Slavenima u Dalmaciji Nodilo podrazumijeva Hrvate (ibid.).

⁸ *Il Nazionale. Periodico politico e letterario*, Zadar, hrvatski prilog *K Narodnom listu*, 15. 3. 1862.; članak »Tko o svadbi, tko o bradvi«; usp. Grabovac 1961a: 418.

»govorilo, kako od pučana, tako od vlastele, kako kod kuće, tako i u javnome životu« (Nodilo 1883: 117). Desna frakcija srpskoga političkog etnoma posebiće se poziva na navedeni Nodilov konstativ iz njegove studije »Prvi ljetopisi i davna historiografija dubrovačka« (1883.). Tako Slobodan Jarčević smatra da je Nodilo

bio potpuno u pravu, mada se, danas, ne bi našao niko u Hrvatskoj, ko bi se usudio da podrži ovaj njegov naučni sud. Priznavanjem Dubrovčana katolika za Srbe, bilo bi srušeno sve u temelju zvanične hrvatske istorije, pa i tvrdnja o 'povijesnom pravu' hrvatske države na ovaj grad sa srpskim stanovništvom i srpskom civilizacijskom baštinom. (Jarčević 1998.)

Međutim, Jarčević *U Ime Istine* ne navodi kako je Nodilo srpski i hrvatski jezik rabio kao sinonime: »Mi smo u Dalmaciji po porijeklu Srbi ili Hrvati, pa se kod nas ne zbori inače nego ili srpski ili hrvatski. Daklen jezik u našim rječnicima može samo biti hrvatsko-srpski ili srpsko-hrvatski ili samo hrvatski ili samo srpski, ali ne nikako – slavensko-dalmatinski« (*Il Nazionale*, Zadar, 12. ožujka 1862. – hrvatski prilog *K Narodnom listu*, 15. ožujka 1862.; članak »Tko o svadbi, tko o bradvi«; prema Grabovac 1961a: 418). Naime, Nodilo je, pozivajući se na Jana Kollára, apostrofirao kako postoje četiri slavenska jezika – ruski, češki, poljski i južnoslavenski (usp. *Il Nazionale*, 1862., br. 36; prema Vince 1978: 482).⁹

Kao što sumira *Wikipedia* (točnije, njezina hrvatska verzija), Nodilo je bio poznat, u okviru hrvatskoga narodnog preporoda, po zalaganju za političko jedinstvo Hrvata i Srba, odnosno smatrao je hrvatski i srpski jednim jezikom. »Zbog toga je u doba Titove Jugoslavije veličan kao preteča ideologije bratstva i jedinstva, dok je nakon raspada Jugoslavije postao predmet kontroverzi i kritika, odnosno svojatanja između hrvatskih i srpskih nacionalista.«¹⁰ Srpska verzija *Wikipedije* istaknut će pak stav Vlaste Švogera o tome da je Nodilo prihvatio Vukovu kategorizaciju prema kojoj su svi štokavci, bez obzira na vjeru, Srbi (Švogera 2012: 37). Psiholog hrvatskog i srpskog nacionalizma odlično su komentirali Renato Baretić i Ivica Ivanišević – riječ je o Nodilovoj rečenici o srpskom jeziku u Dubrovniku,

⁹ Usp. Vince 1978: XIV o tome kako je Miklošič postavio tezu da su Srbi štokavci, a Hrvati čakavci, što je djelomice u svojoj studiji slijedio i Nodilo.

¹⁰ »Natko Nodilo«. *Wikipedia*. https://sh.wikipedia.org/wiki/Natko_Nodilo.

interpretiranoj izvan konteksta, zbog koje su »srpski nacionalisti Nodila kovali u zvijezde, a gospari mu skidali svece« (2015: 150).

Nodilo je uređivao list *Il Nazionale* od 1862. do 1867. godine (zaključno sa 1866.), a u njemu je surađivao do 1873. godine, pri čemu je vodio oštru polemiku s Nikolom (Niccolò) Tommaseom, kojega Jakša Ravlić (1969: 214) atribuirao kao *autonomaškoga ideologa*, a Slobodan Prosperov Novak opisuje kao Dalmatinca »koji nije postao ilirskim Hrvatom i jugoslavjanom samo zato jer nije vjerovao u centralizam i na kraju života, autonomist od glave do pete, nije morao prihvatiti da se njegova dalmatinska posebnost u unitarnoj Italiji zatire« (2004: 26).

Boško Knežić o sukobu narodnjaka (Natko Nodilo) i autonomaša (Nikola, Niccolò Tommaseo) sumira kako političku situaciju u austrijskoj Dalmaciji druge polovice 19. stoljeća karakteriziraju međunacionalni sukobi na relaciji Talijani – Slaveni, pitanje uvođenja narodnoga jezika u javnu uporabu, kao i pitanje identiteta: »Dalmacija 19. stoljeća zemlja je na razmeđu Istoka i Zapada čije je stanovništvo većinom slavenskog podrijetla, no koje ponosno naglašava svoju kulturološku pripadnost Italiji« (Knežić 2014: 72). Tako je Niccolò Tommaseo, kao zagovornik autonomaštva, protivnik sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom. Autonomaši su, naime, kao najsnažniji argument u prilog svojim stavovima iznosili strah od germanskoga utjecaja koji bi se iz Hrvatske proširio na Dalmaciju, potisnuvši stoljećima prisutan romanski element (ibid.). Nodilov *Il Nazionale* rasprišio je ideje austrijskog dvora da će moći sačuvati autonomiju Dalmacije. Ono što nisu uspjeli s talijanskim autonomašima, bečki će stratezi pokušavati uz pomoć dalmatinskih Srba tako da su hrvatsku Dalmaciju držali još neko vrijeme u nacionalnoj napetosti (Prosperov Novak 2004: 26–27).

Zanimljiv je Nodilov odnos prema *urušavajućem* kršćanstvu. Naime, 1853. godine ulazi u zadarsku bogosloviju kako bi se posvetio svećeničkoj *vokaciji*. Međutim, nakon treće godine (1856.) napušta bogosloviju (svećenički poziv) i postaje pomoćni učitelj na splitskoj gimnaziji, gdje ostaje do 1857. godine, kada odlazi na studij *historije i geografije* na Bečkom sveučilištu (1857. – 1861.). Vrativši se u Split, imenovan je suplentom na gimnaziji (31. 8. 1861.), upravo kada je navršio 27 godina (prema Antoljak 1992: 357–358). Međutim, njegovo stajalište ostaje deističko; »on nije nikada postao ateista« (Petrinović 1982: 34).

U tome kontekstu mogu se promatrati i tragovi Nodilove re/konstrukcije »stare vjere« (njegov teoforni binomij – Svantevid/Vid i Živa/Vida) u kontekstu

narodnoga preporoda u Dalmaciji. Naime, ovisno o primarnom izvoru koji se koristi u rekonstrukciji južnoslavenskoga panteona, zamjetne su dviju mogućnosti re/konstrukcije južnoslavenske mitologije ili u Nodilovu određenju *stare vjere*, odrednicu koju je nedavno svojom knjigom *Naša stara vjera: Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine* (2017.) aktualizirao Radoslav Katičić.

OD VIDOVDANA DO »STARE VJERE«

Završno navodim reminiscenciju Miroslava Krležu u razgovoru s Josipom Šentijom o prilikama u Hrvatskoj tijekom 19. stoljeća, navodeći susret Preradovića i Miletića u Pešti 1847. u kavani Pillwax kada je Preradović u vezi sa stanjem među Srbima i Hrvatima Miletiću kazao:

»Ah, oni vaši tamo (u Srbiji), i ovi naši ovamo (u Hrvatskoj)...«. – *»A Vi, tko ste zapravo Vi, gospodine Preradoviću?«* – upitao je Miletić. *»Ja sam carski oficir«* – odgovorio je Preradović. – *Carski generalmajstor, dakle, ništa posebno... Naraštajima on djeluje kao veličina, jer ga je Rendić takvim učinio na postolju... »Ja sam carski oficir«, ja nisam ni Hrvat ni Srbin... To je bila naša inteligencija do 1918, u odnosu prema Austro-Ugarskoj... A na jugu... Nodilo, Il Nazionale. To je Hrvatska. Chlumetzky, Supilo... (...) To je Hrvatska. To su Hrvati.* (prema Šentija 2000: 119–120)

Međutim, u *Davnim danima* (15. 11. 1917., u pet sati i trideset popodne) Krleža negativno spominje Nodila: *»A što smo 'mi'? Domjanić, Auer, Bužan, Čikoš, Iveković, Šenoa? Natko Nodilo – ne.«*

I još jedna Krležina varijanta:

U dnevničkom zapisu *Bez datuma 1917–19* Krleža bilježi kako su nakon vidovdanskih formula uslijedili recepti o slavenskoj mitologiji:

Ima glupana koji buncaju o slavenskoj mitologiji kao o hljebu nasušnom. »Slavenska mitologija bila je potreba dana!« (...) Sada još da se »peruniziramo«, bilo bi to sjajno! Već smo se dobro razvidovdani, a sad nam

fale još samo slavenski bogovi. Kraljeve i svetitelje već imamo. Valkirizam, valhalaiizam, vagnerizam kao protuotrov od germanizma. Budi bog s nama! (Krlježa 1977a: 292).¹¹

Oštećena spomen-ploča Natku Nodilu devedesetih godina 20. stoljeća s iščupanim dijelom posvete »I SRBA«; Obrtnička škola u Nodilovoj ulici br. 3 u Splitu. Fotografirao Nikola Visković. Zahvaljujem Snježani Stolić (Zaklada »Karlo Grenc«, Split), koja mi je u listopadu 2022. godine javila da je stanje oštećenja spomen-ploče ostalo nepromijenjeno.

¹¹ Međutim, u eseju *Illyricum sacrum* (1963.) Krlježa apostrofira poganske rituale i mitologiju, pogansku skulpturu i umjetnost kao masovnu pojavu bogumilskih spomenika, što, među ostalim, uzima dokazom »da vitalne snage narodnih masa nisu ni za trenutak zamrle« (1966: 36–37). Riječ je o Krlježinoj subverziji remitologizacije vidovdanskih fantoma u doba Prvog svjetskog rata.

LITERATURA

- Antoljak, Stjepan. 1992. *Hrvatska historiografija do 1918.*, 2. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- Baretić, Renato i Ivica Ivanišević. 2015. *Split za početnike. Abeceda grada*. Zagreb: Znanje.
- Bralić, Ante. 2007. »Zadarski fin-de siècle – Političke i društvene prilike u Zadru i Dalmaciji uoči Prvoga svjetskog rata«. Časopis za suvremenu povijest, g. 38, br. 39, 3, str. 515-849.
- Čolović, Ivan. 2017. *Smrt na Kosovu polju. Historija kosovskog mita*. Drugo izdanje. Beograd: Biblioteka XX vek.
- Grabovac, Julije. 1961. »Natko Nodilo i nacionalni pokret u Dalmaciji«. U: Julije Grabovac i Vladimir Rismondo (prijevod s talijanskog: Vladimir Rismondo). 1961. *Ličnost Natka Nodila u dalmatinskom preporodu*. Split: Pedagoška akademija, 7-13.
- Grabovac, Julije. 1961a. »Natko Nodilo i nacionalni pokret u Dalmaciji. Polemika Nodilo –Tommaseo«. *Mogućnosti* g. 16, br. 5: 415-428; 6: 495-512; 7: 612-621.
- Jarčević, Slobodan. 1998. »Uvek srpski ponekad latinski nikad hrvatski«. *Srpsko nasleđe. Istorijske sveske*, 3. Dostupno na: <http://www.srpsko-nasledje.rs/sr-1/1998/02/article-11.html>.(pristupljeno 2. veljače 2022.).
- Katičić, Radoslav. 1993. *Uz početke hrvatskih početaka. Filološke studije o našem najranijem srednjovjekovlju*. Split: Logos.
- Katičić, Radoslav. 2017. *Naša stara vjera. Tragovima svetih pjesama naše pretkršćanske starine*. Zagreb: Ibis grafika, Matica hrvatska.
- Knežić, Boško. 2014. »Neogvelfizam Nikole Tommasea«. U *Jezik, književnost i religija*. ur. Aleksandar Prnjat i Tijana Parezanović. Beograd: Alfa University, 55-69.
- Krleža, Miroslav. 1977. *Dnevnik 1914–17: Davni dani*, 1. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- Krleža, Miroslav. 1977a. *Dnevnik 1918–22: Davni dani*, 1. Sarajevo: NIŠP Oslobođenje.
- Krleža, Miroslav. 1982. *O religiji*. Sarajevo, Zagreb: Oslobođenje, Mladost.
- Krleža, Miroslav. 1985. »Bogumilski mramorovi«. U: *Likovne studije*. Sarajevo: NIŠRO Oslobođenje, 11-16.
- Marjanić, Suzana. 2022. *Mitovi i re/konstrukcije: tragom Nodilove »stare vjere« Srba i Hrvata*. Zagreb: Institut za etnologiju i folkloristiku.
- Marun, Lujo. 1897. »Arheološki prilozi o religiji poganskih Hrvata (sa slikama)«. *Starohrvatska prosvjeta. Glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu* g. 3, br. 2, str. 77-83; br. 3, 4, str. 142-144.
- Müller, Max Friedrich. 1997. (1891.). *Anthropological Religion*. London: Routledge, Thommes Press.

- Müller, Max Friedrich. 1997a (1898.). *Lectures on the Origin and Growth of Religion*. London: Routledge, Thommes Press. Nodilo, Natko. 1883. »Prvi ljetopisci i davna historiografija dubrovačka«. *Rad JAZU* 65: 92-128.
- Mužić, Ivan. 2007. »Ostaci kulta pretkršćanskog boga Vida na teritoriju Hrvatske«. *Starohrvatska prosvjeta: glasilo Hrvatskoga starinarskog društva u Kninu*, g. 112, Serija 3, br. 134, str. 477-490.
- Nodilo, Natko. 1969. (1874.). »Nastupni govor Natka Nodila«. U *Franjo Rački, Mihovil Pavlinović, Natko Nodilo, Blaž Lorković. Izbori iz djela*. Pet stoljeća hrvatske književnosti 33. Zagreb: Zora, Matica hrvatska.
- Nodilo, Natko. 1981. (1885–1890). *Stara vjera Srba i Hrvata (Religija Srbâ i Hrvatâ, na glavnoj osnovi pjesama, priča i govora narodnog)*. Split: Logos.
- Nodilo, Natko. 1982. *Izabrani spisi*. Split: Logos.
- Novak, Viktor. 1935. *Natko Nodilo: Rodoljub – naučnik – propovednik slobodne misli*. Novi Sad: Štamparija Jovanović i Bogdanov.
- Pavlinović, Marin. 1936. *Mihovil Pavlinović i narodni preporod u Dalmaciji od godine 1848. – 1887. u svjetlu nepoznatih izvora*. Zagreb: Vlastita naklada pisca.
- Pavlinović, Marin. 1962. »Odnosi između Natka Nodila i Mihovila Pavlinovića od 1852–1887«. *Historijski zbornik* (Zagreb), 121-139.
- Petrinović, Ivo. 1982. »Predgovor«. U: Natko Nodilo. *Izabrani spisi*. Split: Logos, 7-42.
- Petrinović, Ivo. 1984. »Natko Nodilo jedan od idejnih začetnika narodnog preporodnog pokreta u Dalmaciji«. U: *Hrvatski narodni preporod u Splitu*. ur. Duško Kečkemet, Stijepo Obad, Ivo Perić i Nikša Stančić. Split: Logos, 47-57.
- Prosperov Novak, Slobodan. 2004. *Povijest hrvatske književnosti, 2. Između Pešte, Beča i Beograda*. Split: Marjan tisak.
- Ravlić, Jakša. 1969. »Neke prilike iz kulture za vrijeme narodnog preporoda«. U: *Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri*. ur. Jakša Ravlić. Zagreb: Matica hrvatska, 243-266.
- Stančić, Nikša. 1980. *Hrvatska nacionalna ideologija preporodnog pokreta u Dalmaciji (Mihovil Pavlinović i njegov krug do 1869)*. Zagreb: Institut za hrvatsku povijest.
- Šentija, Josip. 2000. *S Krležom, poslije '71. Zapisi iz leksikografskog rokovnika*. Zagreb: Masmmedia.
- Šišić, Ferdo. 1919. »Nekrolozi. Natko Nodilo«. *Ljetopis Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti za godinu 1918*. 33: 96-143.
- Švoger, Vlasta. 2012. *Ideali, strasti i politika. Život i djelo Andrije Torkvata Brlića*. Zagreb: Hrvatski institut za povijest.
- Vidaković, Josip. 2001. *Povijest hrvatskog novinstva. Zadar u XIX. st.* Zagreb: Hrvatsko komunikološko društvo: Nonacom.

Vince, Zlatko. 1978. *Putovima hrvatskoga književnog jezika. Lingvističko-kulturnopovijesni prikaz filoloških škola i njihovih izvora*. Zagreb: SNL.

TRACES OF NATKO NODILO'S RE/CONSTRUCTION OF THE »OLD FAITH«
IN THE CONTEXT OF NATIONAL REVIVAL IN DALMATIA

A b s t r a c t

The article provides an overview of Natko Nodilo's role in the national revival in Dalmatia, where his monograph *The old Faith of the Serbs and Croats* (1885–1890) can be interpreted in the context of the political program of the unification of Dalmatia with Banska Hrvatska. The title of his study detects his political program as a nationalist (*narodnjak*), considering that the narrower goal of Croatian national revival in Dalmatia must be coexistence between Croats and Serbs (cf. Ravlič 1969a: 259). In the article »Tko o svadbi, tko o bradvi« Nodilo opened a polemic against the imposed name *Slavo-Dalmatian* language, which was proposed by the Austrian authorities and the Dalmatian government in the announced *Dictionary* and *Grammar*, and with the concept of the rapprochement of Serbs and Croats, through the »old faith« of Serbs and Croat, Nodilo opposed the concept of a *Slavo-Dalmatian* language.

Keywords: Natko Nodilo; national revival in Dalmatia; *The old faith of Serbs and Croats*